शूद्राणान्तु विशेषतः । भीता दृष्टा याति लक्ष्मीः स्वल-मन्यत् स्वजातितः" १०सुद्रामेदे तन्त्रसा० ।
११प्रस्तरभेदे । युक्तिकल्पतरौ तल्लक्षणादि यथा "क्षीरोदकूलेऽपि सुराष्ट्रदेशे तदन्यतोऽपि प्रभवन्ति शङ्खाः । स्वरूक्षवर्णाः शशिशुभ्रभासः सुस्वच्छपक्षा गुरवो महान्तः । ते वामदक्षिणावर्त्तभेदेन द्विविधा मताः । दक्षिणावर्त्तशङ्खस्तु कुर्यादायुर्यशोधनम् । तेनैव शिरसा यस्तु गृह्णानः प्रतीच्छति । वारि क्षिप्त्वा स पापानि सुखमाप्नोति मानवः । दृत्तत्वं स्निग्धताच्छत्वं शङ्खस्येति गुणत्रयम् । आवर्त्तशङ्खदोषो हि हेमयागादिनश्यति । ब्रह्मादिजातिभेदेन स पुनश्चतुर्विधः" ।
"ये स्निग्धमसृणाकारा रूक्षो लघवस्तथा । ब्राह्मणाः प्रस्तराग्रेयाः सर्वकर्मसु शोभनाः । ये दृढाङ्गाः सुगुरवस्तथांशांशविभागिनः । अश्मानः क्षत्रियाग्रेयाः कर्कशाङ्गास्तथैव च । मृदवो गुरवो ये तु ये स्वेहेनैव रचिताः । ते वैश्याः स्वविभक्तांशा युञ्जते सर्वकर्मसु । ये कर्कराहताङ्गाश्च कर्करा ये प्रतिष्ठिताः । येऽत्यन्तगुरवः स्निग्धास्ते शूद्राः प्रस्तराधमाः । इति प्रोक्तमशेषेण सम्यक् पाषाणलक्षणम् । विचार्य्य मतिमान् कार्य्ये नियोक्तव्यं विचक्षणैः" ।

शङ्कक न० शङ्कस्य विकारः युन् । १शङ्खजाते वलयाकारे पदार्थे मेदिनि० २शिरोरोगे पु० तस्य लक्षणादि यथा "पित्तरक्तानिलादुष्टाः शङ्खदेशे विमूर्च्छिताः । तीव्रदाहरुजं हि शोथं कुर्वन्ति दारुणम् । शिरोविषवदेगाशिरध्याशु गलं तथा । निरात्याज्जीवितं हन्ति शङ्खको नाम नामतः । तत्रहाज्जीवितभैषज्यं प्रत्याख्येयस्य कारयेत्" । पित्तरक्तानिला इत्यत्र कफोऽपि बोध्यः "कृतातुतापः कफपित्तरक्तैरिति" सुश्रुतवचनात् । विमूर्च्छिताः प्रदुष्टाः निरात्यात् निरात्यमध्ये मारयति" भावप्र० ।

शङ्ककार पु० शङ्कं तद्विकारं वलयाकारं पदार्थं करोति कृ-अण् । वर्णसङ्करजातिभेदे (शाँखारी) । स तु शूद्रागर्भे विप्रवीर्य्यतो जातः ब्रह्मवै० । [कायां स्त्रिका० ।

शङ्कचरी स्त्री शङ्क ललाटास्थि चरति चर-ट । ललाटि-

शङ्कवर्चा स्त्री शङ्कस्य वर्चा भूमा यतः । ललाटिकायां शब्दर० । [तुष्यं कृमिहरं परम्" राजव० ।

शङ्कचूर्ण न० ६त० । शङ्खजाते चूर्णे । "शङ्खचूर्णं कटु क्षार-

शङ्खद्रावक पु० औषधविशेषे । तत्पाकादि यथा "अर्क-स्तुही तथा चिञ्चा तिलाद्यग्रवधचितवम् । अपामार्गः भस्मसमं वस्त्रपूतं जलं हरेत् । मृद्वग्निना पचेद्युक्तस्तु बाण-ह्यवधताङ्कतम् । लवणेन समौ याज्यौ द्वौ क्षारौ टङ्कणं तथा । सप्तद्रुफलगोदन्तकाशीशं सोरका तथा । द्विगुणं पञ्चलवणं मातुलुङ्गरसेन च । काचकूप्यान्तु सप्ताहं वासयेदम्लयोगतः । शङ्खचूर्णपलं दत्त्वा वारुणी यन्त्रसुद्धरेत् । सर्वधातून् हरेच्छीघ्रं वराटीशङ्खवादकान् । उदरादिकरोगाणां सद्यो हि नाशकः परः" भैषज्यर० "योगिनीभैरवाभ्याञ्च बलिमादौ प्रदापयेत् । पश्चाद् यन्त्रस्तु कर्त्तव्यमेवाह परमेश्वरी । रसः शङ्खद्रवो नाम शम्भुदेवेन भाषितः । गुह्याद् गुह्यतमं गुह्यमिदानीं कथ्यते मया । शङ्खचूर्णं यवक्षारं सर्जिकाक्षारटङ्कणम् । समञ्च पञ्चलवणं स्फटिकारी मृदादरः । काचकूप्यां तत्र क्षिप्त्वा वारुणी यन्त्रसुद्धरेत् । यामार्द्धं द्रावयत्येव शङ्खशुक्तिवराटकान् । अर्शांसि नाशयेत् षट् च मूत्रकृच्छ्राश्मरीं तथा । उदरादिविधं हन्ति गुल्मप्लीहोदराणि च । अजीर्णं नाशयेच्छीघ्रं ग्रहणीञ्च विसूचिकाम् । भुक्तमेव च भोक्तव्यो माषमात्रोरसोत्तमः । क्षणमात्राद्भवेत् भस्म पुनर्भोजनमिच्छति । प्रत्यहं भोजनान्ते च संसेव्योऽयं रसोत्तमः । न रजायां भयं क्वापि सत्यं सत्यं वदाम्यहम् । न देयं यस्य कस्यापि सदा गोप्यस्तु कारयेत् । रसः शङ्खद्रवो नाम वैद्यानामुपकारकः" ।

शङ्खद्राविन् पु० शङ्खं द्रावयति द्रु-णिच्-णिनि । अम्लवेतसे राजनि० ।

शङ्खधरा स्त्री ६-अच् ६त० । छिन्नोच्छिकायाम् रत्नमा० ।

शङ्खध्म पु० शङ्खं धमति ध्मा-क । शङ्खवादके । क्विप् । शङ्खध्मा इत्यपि ।

शङ्खनख पु० शङ्खस्य नख इव । १क्षुद्रशङ्खे (जोकुड़ा) अमरः । २नखीनामगन्धद्रव्ये शब्दर० स्त्रीत्वमपि तत्र ङीष् ।

शङ्खपुष्पी स्त्री शङ्खस्य इव पुष्पमस्याः ङीष् । (शङ्खाली) वृक्षे राजनि० । "शङ्खपुष्पी तु तीक्ष्णोष्णा मेध्या कृमिविषापहा" । राजवल्लभः "शङ्खपुष्पी सरा मेध्या कृष्णा मानसरोगनुत् । रसायनी कषायोष्णा स्मृतिकान्तिबलाग्निदा । दोषापस्मारभूतास्रकुष्ठकृमिविषप्रणुत्" भावप्र० । [हेमच० ।

शङ्खभृत् पु० शङ्खं बिभर्त्ति भृ-क्विप् तुक् च । विष्णौ